

Intonatie

Het is de toon waarop...

In deze rubriek zal geregeld een onderwerp uit de wetenschappelijke literatuur worden besproken dat interessant is voor lezers van ALFA-nieuws. Daarbij wordt bekeken wat van belang is voor de praktijk van het onderwijs aan laagopgeleide leerders. Als eerste komt het proefschrift aan de beurt van Aaju Chen, die begin dit jaar promoveerde aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Het proefschrift ging over intonatie.

INEKE VAN DE CRAATS/RADBOD UNIVERSITEIT NIJMEGEN

Uit de toon waarop iets gezegd wordt, valt veel af te leiden. De toon verradt de stemming van de spreker of zijn houding ten opzichte van iets of iemand. Intonatie voegt iets extra's toe aan een taal. Meer dan aan zijn woorden menen we boosheid te herkennen aan iemands stem. Maar als je de kennis die je daarover al hebt, toepast in een tweede of vreemde taal, kun je bedrogen uitkomen. Niet alleen word je dan als tweede-taalleerder vaak verkeerd begrepen, maar ook ontgaan je veel nuances van de nieuwe taal.

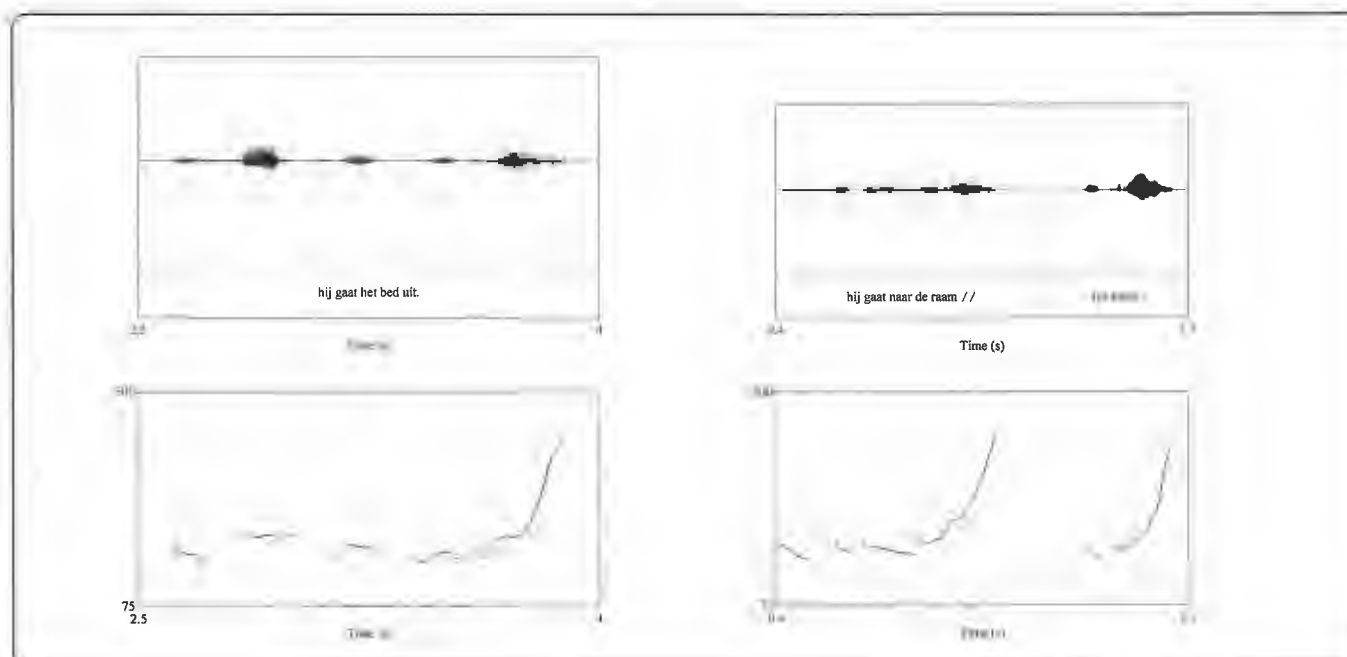
De betekenis van intonatie

In haar onderzoek naar taalperceptie (de manier waarop mensen taal waarnemen) liet Chen luisteraars met verschillende taalachtergrond – Hongaars, Chinees, Duits, Brits-Engels en Nederlands – naar dezelfde zinnen luisteren. Ze wilde weten of de luisteraars dezelfde betekenissen in de intonatie van de spreker hoorden. Wanneer een Nederlander bijvoorbeeld een zin nadrukkelijk met een hogere toon uitspreekt, betekent dat eigenlijk zoveel als: 'Luister naar mij want ik heb iets belangrijks te melden'. Wanneer hij dat ook in het Engels doet, interpreteert een Engelsman die nadruk en hogere toon als een teken van vriendelijkheid. En zeggen we tegen onze Engelse gastheer na afloop van het diner: 'What kind of cheese is this?' met een stijgende toon aan het eind, dan zal hij zich beledigd voelen (wat heb je me nu voorgezet?). Een dalende toon aan het eind en een hoger register, maken de zin veel vriendelij-

ker: 'What kind of cheese is this?' Tja, het is maar een weet. In haar boek geeft Aaju Chen – die Chinese van afkomst is – een voorbeeld uit haar eigen omgeving. Ze belde een keer met haar ouders in China in het bijzijn van enkele huisgenoten. Die schrokken nogal van het telefoongesprek omdat ze dachten dat Aaju ruzie met haar ouders stond te maken. Volgens Chen is het hoge toonregister in het Chinees heel normaal in de communicatie tussen mensen die een goede band met elkaar hebben, maar door haar huisgenoten werd die toon als heel onvriendelijk opgevat.

Universeel en taalspecifiek

Mensen hebben het vermogen om intonatie te herkennen en er betekenis aan te hechten. De menselijke communicatie wordt gestuurd door universele mechanismen, die bepalen hoe toonhoogteverschil in taal gebruikt wordt, dus welke betekenis eraan gegeven kan worden. Die mechanismen zijn biologisch in aanleg en zijn daarom beschikbaar voor alle mensen. Maar niet alle talen maken op dezelfde manier gebruik van deze universele mechanismen. Dat wil zeggen dat uit het hele scala van mogelijkheden een taal als het ware een eigen specifieke keuze gemaakt heeft. De ene taal maakt gebruik van toonhoogteverschil om een vraag aan te duiden, terwijl een andere taal juist op die manier een normale mededelende zin beëindigt. Die verschillen blijken tweede-taalleerders te beïnvloeden in hun gebruik van intonatie. Beginnende tweede-taal-

Figuur 1 Twee zinnen uitgesproken door een Marokkaanse leerder. Boven de golfvorm waarin vooral de klinkers goed zichtbaar zijn. Onder staat de toonhoogte weergegeven in Hertz waarbij duidelijk te zien is hoe deze ineens stijgt binnen het laatste woord van de zin. Ook wanneer de spreker het lidwoord verbetert (de raam wordt het raam) stijgt de toonhoogte nog (bron: corpus Van de Craats – NWO project)

leerders moeten het systeem van de nieuwe taal nog leren en zullen zeker fouten maken. Vergevorderde leerders kunnen erin slagen hun waarneming van intonatie aan te passen aan de taal die ze spreken.

Interferentie van intonatie

Uit Chens onderzoek komt naar voren dat tweede-taalleerders de intonatie van hun moedertaal vasthouden in hun tweede taal. Echt een voorbeeld van interferentie of transfer dus. Iedere NT2-docent heeft daar voorbeelden van meegeemaakt in de klas. Het leggen van de verkeerde klemtoon binnen een woord of binnen een zin zijn daarvan de geijkte voorbeelden. Fransen hebben er een handje van om de klemtoon van een Nederlands woord naar het eind van het woord te verplaatsen. Ook het laatste woord van een Nederlandse zin krijgt dan meer klemtoon, terwijl de toonhoogte stijgt zonder dat het de bedoeling is een vraag te stellen. Marokkaanse leerders zijn geneigd dat ook te doen, ook als zij geen Frans kennen. Op de Nederlandse toehoorder maakt dat de indruk dat het een vraagzin is of dat het om een bijzin gaat waar nog een hoofdzin op gaat volgen. We verwachten nog meer, maar het komt niet. In figuur 1 is zo'n afwijkend intonatiepatroon weergegeven.

Meer aandacht voor intonatie

Aoju Chen stelt dat mensen die een vreemde taal leren, meer

kennis moeten opdoen over intonatie. Daar heeft ze groot gelijk in. Maar ze wist vast niet dat daar in het NT2-onderwijs ook aandacht aan wordt besteed. In de methode Ijsbreker bijvoorbeeld staan bij een luistertekst geregeld vragen die gaan over het interpreteren van intonatie. Bovendien zijn er ook nog de Taalriedels waarin op speelse wijze de intonatie van veelgebruikte zinswendingen wordt voorgedaan en ingeoeft. De voorbeelden van de Marokkaanse cursiste die hierboven gegeven werden, komen uit mijn eigen onderzoek. Deze cursiste is nog betrekkelijk aan het begin van haar leerproces (net NT2-niveau 1 behaald). Wanneer zij daarop aangesproken wordt en zelf extra attent hierop is, is zo'n misplaatst intonatiepatroon wel af te leren. Maar aandacht voor intonatie moet er ook verder in het leerproces zijn, want daar kan de leerder veel subtielere en dus ook moeilijkere gevallen tegenkomen. Dat zijn vooral situaties van taalgebruik waarin een T2-spreker zich er niet bewust van is dat intonatie iets speciaals uitdrukt zoals boosheid of juist vriendelijkheid.

Literatuur

Chen, A. (2005). *On the universal and language-specific perception of paralinguistic intonational meaning*. Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen.

Alfabetisering in Andalusië

Op werkbezoek in Spanje

In het kader van een uitwisselingsprogramma tussen Denemarken, Engeland, Spanje en Vlaanderen bezochten Vlaamse collega's het *Centro de Educacion des Adultos* (CEA) in El Puerto de Santa Maria in de provincie Cadiz. Ze bezochten lessen en spraken met docenten. Een verslag van een werkbezoek aan Spanje.

INGE SCHUURMANS/KAREL DE GROOTE HOGESCHOOL, ANTWERPEN

In augustus 2003 ging het Grundtvig 2-programma 'Learning Partnerships' van start. Samen met Denemarken, Engeland en Spanje maakt Vlaanderen deel uit van dit project. Centraal staat ervaringsuitwisseling over de lespraktijk aan laaggeschoolde anderstaligen in het algemeen en analfabeten in het bijzonder. Hiertoe bezoeken we onder andere elkaars lessen. In mei 2004 werden we ontvangen door het *Centro de Educacion des Adultos* (CEA) in El Puerto de Santa Maria in de provincie Cadiz.

In dit centrum volgden oorspronkelijk alleen Spaanse autochtonen lessen. Zowel hoog-, laag- als ongeschoolden konden hier terecht voor het volgen van

diverse cursussen. Vier jaar geleden zijn ze hier echter ook gestart met het geven van lessen aan anderstaligen. Dit betreft voornamelijk taallessen, cursussen rijbewijs en een inburgeringscursus.

Andalusië is autonoom in het maken van haar eigen wetten. De 'Wet op volwassenen en hun ontwikkeling' geeft de CEA's het recht om lessen Spaans voor anderstaligen te organiseren én te geven, afhankelijk van de behoeften van de deelnemers. Volwassenen kunnen in Andalusië les volgen in CEA's, in het secundair onderwijs, op hogescholen en universiteiten. De anderstaligen komen voor het grootste deel uit Noord-Afrika, een kleiner deel komt uit Oost-Europa. De vrouwen zijn duidelijk in de meer-

derheid; vrouwen vormen 80% van de cursisten.

De alfales

We gaan een kijkje nemen bij de lessen voor anderstaligen. De alfabetiseringsles gaat beginnen. Er komt een echtpaar binnen, een vrouw met een kindje en nog twee andere vrouwen. Vandaag zal het gaan over 'voeding'. De groep bestaat uit zes personen, allemaal afkomstig uit Noord-Afrika. Eén persoon heeft zich vandaag afgemeld voor de les. Jany, de lerares, vertelt ons dat alle cursisten al een zekere mondelinge kennis van het Spaans hadden voor ze aan de cursus begonnen. Ze zijn echter allemaal volledig ongeletterd.

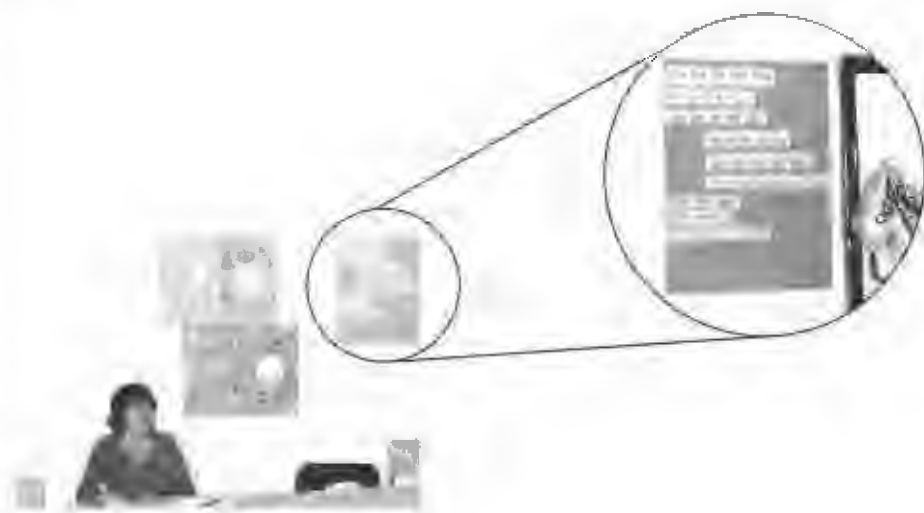

De les begint met het bekijken van drie tekeningen over ontbijt, lunch en diner. Jany stelt vragen als 'wat eet je 's morgens, 's middags en 's avonds?'. Onder de tekeningen staan de namen van allerlei voedingsmiddelen zoals vlees, koffie, thee, melk, brood. Vervolgens bekijken ze de collages aan de muur die de deelnemers in een vorige les hebben gemaakt. De cursisten noemen tien dingen op die ze zien en maken hiermee een nieuwe collage met als onderwerp 'wat kan er op een bord?'. Om de collage te maken zoeken de cursisten allerlei voedingsmiddelen in tijdschriften, knippen deze uit en plakken ze op. Als de cursisten klaar zijn, wordt de oefening klassikaal besproken aan de

hand van de vraag 'wat vind je het lekkerst?'. Na dit mondelinge gedeelte volgt het schriftelijke onderdeel. Jany schrijft de datum op het bord en de cursisten schrijven die over in hun schrift. De maanden van het jaar worden nog eens mondeling herhaald. Nu volgt een soort dictee. De lerares zegt een woord en de cursisten moeten het woord auditief ontleden en dan opschrijven. Er is al wel voorkennis van de lettergrepen van het Spaans; hiervan hangt een overzicht aan de muur in het lokaal. Deze lettergrepen vormen de basis van de alfabetiseringslessen en de methode die hier gebruikt wordt, gebruiken ze ook in het lager onderwijs. Het feit dat het Spaans

een eenvoudige lettergrepenstructuur heeft, maakt dat het leren lezen veel gemakkelijker gaat dan in het Nederlands. Het Spaans heeft namelijk vooral lettergrepen van het type medeklinker-klinker en weinig medeklinker-clusters zoals het Nederlands. Als je al die combinaties van medeklinker-klinker kent (bijvoorbeeld 'ba', 'be', 'bi', 'bo', 'ma', 'me', 'mi', enzovoort) ben je al een heel eind.

Na het dictee is de les voorbij. Een les duurt in principe twee en een half uur, maar we zijn in ieder geval vandaag al wat later begonnen. De cursisten zijn er zeker niet allemaal op tijd en gaan vaak ook weer wat eerder weg. Er is geen pauze voorzien.

Knelpunten

Na de les praten we nog wat na met Jany en met Angèl, de directeur van het CEA. Zij vertellen dat alle docenten weliswaar een opleiding tot leerkracht lager onderwijs hebben, maar dat niemand gespecialiseerd is in het geven van Spaans als tweede taal. Alle docenten die Spaans als tweede taal geven, spreken alleen maar Spaans; geen van hen spreekt een andere taal. Omdat Spaans als tweede taal een nieuw vakgebied is in de provincie Cadiz, zijn er voor docenten tot nu toe weinig mogelijkheden om zich hierin te bekwamen. Men kan een korte cursus volgen en verder zijn er regelmatig bijeenkomsten met andere docenten uit de provincie waar ervaringen uitgewisseld worden.

Cursisten kunnen in het centrum maximaal vijf uur per week les volgen. Bovendien zijn cursisten vrij onregelmatig aanwezig én moeten er steeds nieuwe cursisten opgenomen worden in bestaande groepen. Dit maakt dat er weinig continuïteit en zichtbare resultaten zijn. Voordat cursisten gaan deelnemen aan de lessen hebben zij wel een gesprek gehad met één van de medewerkers van het CEA. Er wordt

geen gebruik gemaakt van een intake-formulier of intake-toets; alleen het onderscheid tussen analfabeet en gealfabetiseerd wordt gemaakt en aan alle mensen wordt gevraagd in welke cursussen van het CEA zij mogelijk geïnteresseerd zijn.

Jany en Angèl noemen ook het gebrek aan goede lesmethodes en materiaal als groot knelpunt. Nochtans zijn er verschillende methodes voorhanden, maar volgens de docenten voldoen deze niet. Zij maken hun eigen materiaal of passen bestaand materiaal zo goed mogelijk aan. Er wordt veel gebruik gemaakt van een overheadprojector en posters aan de muren.

Overeenkomsten en verschillen

Wij hadden bij dit bezoek aan Spanje regelmatig een déjà vu-gevoel. Het onderwijs aan anderstaligen deed ons denken aan de situatie in de basiseducatie bij ons in de beginjaren: de inzet en inzichten zijn er, maar vooral de infrastructuur ontbreekt nog. Er is te weinig structuur, zowel op beleids- als op lokaal niveau. Elke docent is voor zijn of haar eigen lessen bezig met de inhoud, maar hierover is nauwelijks breder overleg. De cursisten krijgen les, maar komen en gaan wanneer ze wil-

len en worden hierin niet begeleid. Ook zijn de doorstroommogelijkheden naar een andere opleiding of naar tewerkstelling zeer beperkt. Er zijn weinig contacten met andere instellingen; de energie gaat vooral nog naar de eigen organisatie. De docenten zijn zeer gemotiveerd maar het ontbreekt hen aan vorming en lesmateriaal.

Onze Spaanse partner hoopt in dit project meer inzicht te krijgen in de ontwikkelingen die organisaties die al veel ervaring hebben in het werken met laaggeschoolde anderstaligen, hebben doorgemaakt. Volgens mij is één van de belangrijkste algemene evoluties het feit dat we ons in de loop van de jaren steeds meer zijn gaan bezighouden met de essentie, namelijk met de vraag *wat* onze cursisten nodig hebben en *hoe* we hen dat zo goed en efficiënt mogelijk kunnen aanbieden.

En ja, we hebben ons een plaats verworven in het bredere onderwijsveld, en ja, onze opleidingen zijn inmiddels gestructureerd, en ja, onze docenten worden opgeleid en krijgen allerlei vorming. De Spaanse collega's zijn dan ook zeker blij met de mogelijkheden die het project biedt tot ervaringsuitwisseling.

Achmed: analfabeet én ingeburgerd

Portret van een oudkomer

Lang niet alle oudkomers in Nederland beantwoorden aan het beeld dat minister Verdonk en de media de laatste tijd vaak schetsen (onaangepast, geïsoleerd, geen beheersing van het Nederlands), zelfs analfabete oudkomers niet. Een van die oudkomers is Achmed (pseudoniem). Het gesprek met Achmed werd enige tijd geleden gevoerd door Jeanne Kurvers, in het kader van haar onderzoek.

JEANNE KURVERS/UNIVERSITEIT VAN TILBURG

Achmed woont in een rustige straat met diepe voortuinen. In zijn voortuin staan een Hollandse tuinkabouter en een groot Marokkaans bord van aardewerk broederlijk naast elkaar. In de woonkamer hangen slingers: de jongste dochter is net elf jaar geworden. Achmed werd in 1943 geboren in Alkin, een dorpje in Marokko. Hij is nooit naar school geweest. Achmed verstaat mijn Nederlands goed, maar spreekt zelf makkelijker de lokale streektaal, het Limburgs. In Marokko werkte hij op de boerderij van zijn vader. 'Die had 300 schapen, geiten, wat koeien, maïs, sinaasappels en koren.' Veel mensen uit zijn dorp trokken naar de stad, of gingen als gastarbeiders werken in Europa. 'Ik wam op 17 juni 1966 naar

Nederland', vertelt Achmed. Zijn vrouw en vier kinderen kwamen in 1980. In Nederland werden nog twee meisjes geboren. Achmeds vrouw is in Marokko ook nooit naar school geweest. Ze zit nu ongeveer een jaar op alfabetiseringsles. Tijdens het interview met Achmed, in de namiddag, komen om de beurt zijn kinderen thuis. Zij luisteren naar wat hun vader vertelt en vullen af en toe aan.

Achmed is op het moment dat dit interview gehouden wordt, met de VUT. Hij werkte meer dan 20 jaar in een steenfabriek, in de steenovens. 'Dat was zwaar en warm werk', vertelt hij, 'maar het verdiende wel goed. Tijd voor Nederlandse les was er in die jaren niet. Wij moesten meteen aan het werk.' Er werkten ongeveer twintig Marokkanen

in de fabriek en Achmed werd gevraagd voor de personeelsvereniging. Hij zat daar als enige Marokkaan met zes Nederlandse mannen in en organiseerde ondermeer het Sinterklaasfeest voor de kinderen van het personeel en uitstapjes naar pretparken. Zijn dochter van dertien voegt eraan toe dat ze Sinterklaas vroeger altijd heel leuk vond, vooral als zwarte Piet op bezoek kwam. 'Nu is het ook heel leuk', vertelt haar jongere zusje, 'nu trekken we briefjes met een naam en dan maken we een surprise, soms met een versje erbij.' Achmed was meestal de chauffeur en de kinderen weten nog heel goed dat zwarte Piet dan soms ook even thuis aanwipte.

Nu is Achmed met de VUT, daarvoor was hij enkele jaren werkloos; de steen-

fabriek is failliet gegaan. 'Alles wat eerst met de hand gemaakt werd, wordt nu met machines gemaakt', voegt Achmed er als verklaring aan toe.

Achmed vertelt dat hij in al die jaren nooit iets gemerkt heeft van discriminatie. Vroeger ging het 'heel, heel goed', zegt hij, 'toen wij kwamen, hielp de politie met het zoeken van een huis of werk.' Nu vindt hij de tijd overigens veel zorgelijker, met al die werkloosheid en de jeugd die op straat hangt. Achmed zelf spreekt het liefst Arabisch, zijn kinderen spreken het liefst Nederlands. Hij is nooit op les geweest in Nederland. 'Ik moest werken als een ezel', vertelt hij. Maar hij leerde wel Nederlands op het werk, vooral door goed te luisteren en te onthouden; sjeurker (kruiwagen), steen en hardsteen waren zo'n beetje de eerste woorden die hij leerde. En brood.

In het begin leerde hij niet zoveel, vertelt hij, maar later wel. Want toen de mijnen sloten, kwamen er veel verschillende nationaliteiten in de fabriek werken: Marokkanen, Turken, Italianen, Spanjaarden en Portugezen. Dan moest je wel Nederlands praten.

Achmed vertelt dat hij het helemaal niet moeilijk vindt om iets te onthouden. Zijn dochter bevestigt dat: 'Pappa kan alles heel goed onthouden. Hij zegt bijvoorbeeld, denk je hierom en heb je daaraan gedacht? Dan heb ik er zelf niet aan gedacht.' Meestal kijkt hij wel op de kalender (die hangt aan de muur)

en dan weet hij bijvoorbeeld, o ja, het is de 25ste, dan moet ik naar de bank.

Achmed vertelt dat hij niet kan rekenen maar zijn dochter lacht hem uit en corrigeert hem. 'Sommen maken bedoelt hij', zegt ze. Ik leg uit dat ik bijvoorbeeld dacht aan dingen als betalen en weten hoeveel je terugkrijgt. 'Ja, dat wel, als je dat bedoelt kan elke Marokkaan rekenen', lacht Achmed. In het begin vond hij het omgaan met Nederlands geld overigens wel moeilijk. Hij gaf dan altijd gewoon wat papiergeld en wachtte maar af wat hij terugkreeg.

Achmed weet wanneer hij geboren is, en als hij het niet meer zou weten, zou hij bij de gemeente kijken. Zijn precieze geboortedatum is overigens niet bekend: 'Daar hebben ze toen "1-7" neergezet. Dat doen ze bij iedereen.' Alle telefoonnummers die hij drie keer gezien heeft, kan hij onthouden, vertelt hij, ook de nummers voor Marokko. Zijn kinderen niet, die moeten altijd alles opzoeken. Maar Achmed laat wel altijd de kinderen de telefoon aannemen.

Achmed zegt dat hij zijn naam kan schrijven. Dat kon hij in Marokko al, van zijn broers geleerd. Hij kan nu ook zijn handtekening zetten, zegt hij. In Marokko tekenden veel mensen die niet konden lezen en schrijven met hun duim. Achmed vindt dat eigenlijk beter dan een handtekening zetten, want een vingerafdruk is niet te vervalsen. Hij herkent zijn naam ook op de post, maar doorgaans

handelen de kinderen de post af.

Als hij ergens naar toe moet waar hij nog nooit geweest is, gaat hij de weg vragen. 'Dan zeggen ze bijvoorbeeld eerste links, tweede rechts. Dat is geen probleem.' Met verkeersborden heeft hij ook geen moeite. Hij rijdt al meer dan vijftientig jaar auto in Nederland. Het rijbewijs halen was ook geen probleem; dat heeft hij in Marokko gehaald. Zijn zoon, die er inmiddels ook bij is gekomen, lacht: 'Dat is daar wel een beetje makkelijker dan hier. Daar krijg je misschien maar twee vragen, hier wel zeventig.' Soms, in het ziekenhuis bijvoorbeeld, vindt Achmed het wel lastig de goede afdeling te vinden, maar dan probeert hij te onthouden of de naam bijvoorbeeld kort is of lang, of er twee dezelfde letters in de naam van de afdeling staan, of letters van zijn naam. 'En anders vraag ik het gewoon', voegt hij toe. 'We hebben toch allemaal een mond?'

Een tuinkabouter, vijftientig jaar in de steenfabriek, altijd belasting betaald, lid van de personeelsvereniging, slingers, verjaardagsfeestje, surprises en versjes met Sinterklaas, een kerstboom met Kerstmis. Zijn jongste dochter zit op judo en werd jeugdkampioen van Limburg. Redelijk ingeburgerd zou je denken. Maar Achmed zou misschien wel zakken als hij nu verplicht zou worden inburgeringsexamen te doen. Nooit de gelegenheid gehad om naar school te gaan.

Neem een proefabonnement op ALFAnieuws

ALFAnieuws is een tijdschrift over onderwijs in lezen, schrijven (NT1 en NT2) en primaire rekenvaardigheden. Dit praktische tijdschrift is bedoeld voor alle docenten die lesgeven aan leerlingen met minder dan twee jaar voortgezet onderwijs. In het tijdschrift wordt aandacht besteed aan projecten uit het vakgebied/onderwijsveld; het bevat ook signalementen en recensies van interessante boeken en artikelen en er wordt in ieder nummer een taal centraal gesteld. Daarnaast bevat ALFAnieuws kant en klare teksten, werkbladen of spellen die direct in de klas gebruikt kunnen worden.

Wanneer u nu een proefabonnement neemt op ALFAnieuws, ontvangt u de komende twee nummers voor slechts € 8,00. Hierna wordt het abonnement automatisch met een jaar verlengd, tenzij u uiterlijk

voor 15 december 2005 schriftelijk of per e-mail heeft opgezegd bij Uitgeverij Coutinho.

ALFAnieuws verschijnt vier keer per jaar. Een jaarabonnement kost € 19,50; losse nummers kosten € 5,00. Bij een collectief abonnement ontvangt u bij 2 t/m 5 exemplaren 10% korting. Vanaf 6 exemplaren ontvangt u 25% korting. Om hiervoor in aanmerking te komen moet zowel het verzend- als het factuuradres gelijk zijn.

www.coutinho.nl/alfanieuws

Antwoordbon

Ja, ik neem tot het einde van dit kalenderjaar een proefabonnement op ALFAnieuws à € 8,00. Ik betaal het abonnementsgeld na ontvangst van de acceptgiro van Uitgeverij Coutinho. Het abonnement wordt automatisch met een jaar verlengd, tenzij uiterlijk voor 15 december van het lopende jaar schriftelijk of per e-mail wordt opgezegd bij Uitgeverij Coutinho.

Mijn gegevens:

instelling _____

naam _____

(m/v)*

adres _____

postcode / plaats _____

telefoonnummer _____

e-mailadres _____

* svp doorhalen wat niet van toepassing is.

ALFA
nieuws

Postzegel
niet nodig

Uitgeverij Coutinho
Antwoordnummer 620
1400 WB Bussum